

HAÇLI KAYNAKLARINDA TÜRK İMAJI (GESTA, RAIMUNDUS, FULCHERIUS* ÖRNEĞİ VE DEĞERLENDİRME)**

THE TURKISH IMAGE IN CRUSADER SOURCES
(EXAMPLE OF GESTA, RAIMUNDUS, FULCHERIUS AND ASSESSMENT)

Sevtap GÖLGESİZ KARACA***

Öz

XI-XIII. yüzyıllar arasında gerçekleşen Haçlı Seferleri ile ilgili Doğulu ve Batılı tarihçiler tarafından pek çok eser kaleme alındı. Bunların içinde şüphesiz en önemlileri, Birinci Haçlı Seferi'ni (1096-1099) anlatan kaynaklardı. Bu kaynaklar içinde seferin görgü tanığı olanlar bulunmaktaydı ve kendilerinden sonra yazılacak eserlere de kaynaklık etmişlerdi. Bunlardan Birinci Haçlı Seferi'ni konu edinen ve seferin görgü şahidi olan üç önemli eserde çizilen Türk imajı, çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir. Bu kaynaklar, *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*, Raimundus Aguilers'in *Historia Francorum qui Ceperunt Iherusalem*'i ve Fulcherius Carnotensis'in *Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium*'udur. Adı geçen eserler, Türk-Haçlı mücadelesi ve özellikle Selçuklu Türklerinin, Haçlılarla ilişkilerine ve Haçlıların Türklerle ilgili ifadelerine yer vermesi açısından önemlidir. Bu nedenle çalışmamızı bu üç kaynak üzerinde temellendirmeyi uygun gördük. Bununla birlikte bu üç eseri incelerken, Latince metin ile eserlerin İngilizce tercümelerinden de faydalandık. Diğer kaynak ve araştırma eserleri de kullanmak suretiyle çalışmamızı meydana getirdik. Amacımız, Orta Çağ'da Batılıların Türklerle ilgili bakış açılarını gözler önüne sermek ve bu bilgiler ışığında Türk imajını değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Haçlılar, Türkler, Birinci Haçlı Seferi, Haçlı kaynakları, Türk imajı

Abstract

A good number of works were written by eastern and western historians about the Crusades that were undertaken between the 11th-13th centuries. Undoubtedly, the most important among these were the sources of the First Crusade (1096-1099). Also, there are eyewitnesses of the Crusades within these sources. Therefore, these guided works that will be written after them. Describing the First Crusade and the witnesses of the campaign, in three important works drawn image of the Turkish, constitute the subject of our study. These sources are *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*; Raimundus Aguilers, *Historia Francorum qui Ceperunt Iherusalem*; Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium*. Above-mentioned works are important to mention the Turkish and the Crusader struggle, especially the

* Ana başlıktaki kaynak ve yazar isimleri, yaygın kullanıma uygun olarak kısaltılmak suretiyle verilmiştir.

** Bu makale, 08-10 Nisan 2016 tarihlerinde Konya'da düzenlenen "III. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti, Selçuklular ve Haçlılar Sempozyumu"nda sunulan tebliğin genişletilmiş halidir.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Edirne / Türkiye, sevtapgolgesiz@trakya.edu.tr

relationships between the Seljuks and Crusaders and expressions related to Turks. By this means, I considered it appropriate to base our work on these three sources. In addition to this, while I am examining the works, I also made use of Latin text and English translation. Then, I have used to the other sources, books, or articles and thus I have created this article. My aim in this study is, revealing westerner perspectives on the Turks in the medieval age and evaluating the Turkish image in the light of this information.

Keywords: The Crusaders, the Turks, the First Crusade, Crusader sources, the Turkish image

Giriş

Doğu-Batı¹ mücadelesinin Orta Çağ'daki en önemli örneklerinden biri, hatta en uzun süreli ve en geniş kapsamlısı hiç şüphesiz Haçlı Seferleridir. Ancak bu çekişme, sadece Orta Çağ'a özgü değildir. Zira bu mücadelenin en eski örneklerinin, yaşanan tarihî hadiselerden yola çıkarak, Antik Dönem eserlerine yansımış olduğunu da bilmekteyiz. Bunun en bilinen örneğini ise Homeros'un *İlyada* adlı destanında görmekteyiz. Destanda bahsi geçen Akhaların Batı'yı, Troia'nın ise Doğu'yu temsil ettiği açıkça bilinmektedir ve eserde anlatılan husus açık bir şekilde bu mücadelenin mahiyetini gözler önüne sermektedir. Buna göre Boğazların en önemli noktasında bulunmakla tüm hinterlanda hâkim olan Troia, Yunanistan'dan gelen birleşmiş kavimlerin saldırısına uğramıştı. Bu saldırıya ise Troia tek başına değil, Trakya ve Anadolu'da oturan birleşmiş kuvvetleriyle karşı koymuş, hatta Troas ve Mysia gibi komşu bölgeler ile Thrakia, Paphlagonia, Lykia, Phrygia gibi uzak bölgeler de Troia'ya yardıma gelmişlerdi. Böylece Yunanistanlı orduyla Anadolu ordusu arasında büyük bir mücadele yaşanmıştı. Ancak arada büyük bir fark vardı. Bu savaşta Yunanistanlı birlikler, önderleriyle birlikte büyük bir kralın buyruğundayken, Anadolu ordular ise Troia'nın yardımına gelmiş özgür kuvvetlerden oluşmaktaydı.² Dolayısıyla bu örnekte olduğu gibi ve daha sonra Hegel'den de yola çıkarak aşağıda vurgulandığı gibi Batı, Doğu'ya karşı büyük bir sefere girişmişti. Yine Makedonya Kralı Büyük İskender'in Doğu'ya karşı giriştiği seferlerini de buna örnek olarak verebiliriz. Böylece Doğu-Batı mücadelesinin kökeni işte bu çekişmelerde yatar. Antik Dönem'den kalan bu algılar, çağlar boyu aktarılarak Orta Çağ Batı kaynaklarını etkilemiş, bu ifadeler Haçlı kaynaklarında da geniş yer bulmuş ve modern zamanların ürünü olan oryantalist anlayışın³ temelini teşkil etmiştir. Yukarıdaki söylenenlerden hareketle Antik Dönem

1 Bu kavramlar, genel olarak kullanımda olmasına rağmen, zaman zaman kullanımlarına yönelik itirazlar da gelmektedir. Hatta Thierry Hentsch eserinde, aslında Doğu'nun, Batılılar tarafından yaratılan hayali bir kavram olduğunu şu sözleriyle vurgular: "...Doğu bizim kafamızda. Bizim Batılı kafalarımızın dışında Doğu yok. Hatta Batı'nın kendisi de yok." Bk. *Hayali Doğu. Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, çev. Aysel Bora, 2. bs., Metis Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 13.

2 Homeros, *İlyada*, çev. Azra Erhat – A. Kadir, 10. bs., Can Yayınları, İstanbul 1998, s. 26-27.

3 Doğu'yu, "Avrupa'nın en büyük, en zengin, en eski sömürgelerinin mekânı, uygarlıkları ile dillerinin kaynağı, kültürel rakibi" olarak tanımlayan Edward Said, Doğu-Batı ilişkilerine farklı bir bakış açısı getirmesi açısından önemlidir. Bk. Edward W. Said, *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Ülner, 8. bs., Metis Yayıncılık, İstanbul 2014. Ancak bu eser önemli olmakla beraber, Said'in Osmanlı Dönemi'ni ele almadığı ve daha ziyade Araplar üzerinde durduğu görülmektedir. Said'in Doğu'yu anlatırken daha çok Orta Doğu üzerinde durması ve Araplara yer vermesi, onun Arap-İsrail Savaşı'ndan fazlasıyla etkilenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun için bk. Edward W. Said, *Yersiz Yurtsuz*, çev. Aylin Ülçer, 2. bs., Metis Yayıncılık, İstanbul 2014; aynı yazar, *Kış Ruhu*, haz. ve çev. Tuncay Birkan, 2. bs., Metis Yayıncılık, İstanbul 2006. Dolayısıyla eserinin eleştirilecek tarafları da bulunmaktadır. Bu konuda örneğin

eserlerinin Orta Çağ'da yazılmış pek çok kaynakta, özellikle konumuz olması açısından Haçlı Seferi dönemini yazan Batılı yazarların eserlerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁴ Haçlı Seferleri'ni anlatan yazarların, Doğu ile ilgili düşmanlık ifadelerini betimlerken Antik Dönem eserlerini kullandıkları görülmekte, çeşitli dizeleri metinlerinin arasına serpiştirmek ve metne uyarlamak suretiyle bunlara yer verdikleri anlaşılmaktadır. Bunlara örnek vermek gerekirse Haçlı Seferleri döneminde eser yazan Guibertus ve Willermus, kitaplarını kaleme alırken Lucanus, Horatius, Ulpianus, Vergilius, Titus Livius gibi önemli antik yazarların eserlerinden faydalanmışlardır.⁵ Özellikle "Doğu'nun miskinliği"ne yönelik betimlemelere eserinde sıklıkla yer veren Willermus Tyrensis⁶, Haçlıların eskisi kadar başarılı olamadığından dert yanmakta, eğlenceyle günlerini

bk. Ali Şükrü Çoruk, "Oryantalizm Üzerine Notlar", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IX/2, (2007), s. 193-204. Bununla birlikte Edward Said'in özellikle Bernard Lewis tarafından ağır bir şekilde eleştirildiği görülmektedir. Bk. Bernard Lewis, "The Question of Orientalism", *The New York Review of Books*, XXIX/11, (1982), s. 49-56. Oryantalizm ile ilgili genel bilgi için ayrıca bk. Alim Arlı, *Oryantalizm Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, 3. bs., Küre Yayınları, İstanbul 2014; Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 5. bs., Küre Yayınları, İstanbul 2014.

- 4 Latin olmayan Hristiyanları, özellikle Doğulu Hristiyanları sapkın ilân eden ve Müslümanlara karşı son derece kötü ifadeler kullanan Guibertus bunlardan biridir. Onun eserinde İslâm'a karşı düşmanca tavrın had safhada olduğu da görülmektedir. Özellikle İslâm ve Hz. Muhammed ile ilgili olumsuz düşünceleri eserinde yer almaktadır. Bk. Guibertus abbas Novigenti, *Gesta Dei per Francos, RHC Occ IV*, Paris 1879, s. 127 vd.; İng. çev. Robert Levine, *The Deeds of God through the Francos*, Boydell Press, Woodbridge 1997, s. 32 vd.; Jerry Toner, *Homeros'un Türkleri*, çev. Mefkûre Bayatlı, Tarih & Kuram Yayınları, İstanbul 2015, s. 64 vd. Bu kitap, klasik eserlerin oryantalizm üzerindeki etkisini ifade etmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte Toner yararlandığı ve kaynağın orijinalinde olmayan bazı ifadeleri bilerek yahut bilmeyerek değiştirmiştir. Bundan dolayı dikkatli kullanılmalıdır. Anna Komnena (yahut Komnene)'dan yaptığı alıntıyı değiştirmek suretiyle hatalı bilgi vermesi bunun en bariz örneğidir: "The Battle between the Muslims and the Franks in the First Crusade will be an epic one, and Anna appropriately turns to Homer for imagery to describe the drama. To underline the strangeness of the Arab mode of fighting, she mentions how their battle line differed from other people's: "It was not arranged, as Homer says, 'shield to shield, helmet to helmet, man to man.'" (Eserin orijinalinde yer alan bilgi için bk. Jerry Toner, *Homer's Turk*, Harvard University Press, Harvard 2013, s. 59.). Türkçe tercümesi şu şekildedir: "Müslümanlarla Franklar arasında, Birinci Haçlı Seferi sırasındaki çarpışma epik boyutlarda olacaktır ve Anna bu dramı anlatmak için Homeros'a başvurur. Arapların savaş tarzının garipliğine dikkat çekmek için onların savaş düzeninin diğerlerinden farklı olduğunu söyler: "Homeros'un dediği gibi 'kalkan kalkana, miğfer miğfere, adam adama' dizilmemişlerdi." (Jerry Toner, *Homeros'un Türkleri*, s. 61.). Bu hususta Anna Komnena'da konuyla ilgili ifadeye baktığımızda alıntıdaki tahrifat anlaşılacaktır: "For he knew from very long experience that the Turkish battle-order did not agree at all with that of other nations, for with them 'shield did not rest upon shield, and helmet upon helmet and man upon man' as Homer says". Türkçe tercümesi ise, şöyledir: "O, çok birikimli deneyimi dolayısıyla, Türklerin savaşa düzeninin, diğer uluslarınkine benzemediğini ve onların, Homeros'un söylediği üzere, kalkana karşı kalkan, tolğaya karşı tolğaya, savaşıya karşı savaşçı ilkesine göre dizilmediğini biliyordu." (Anna Komnena, *Alexiad*, İng. çev. E. R. A. Sewter, *The Alexiad of the Princess Anna Komnena*, Penguin Books, London 2009, s. 253; çev. Bilge Umar, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996, s. 487.). Kısacası, Anna bariz bir şekilde Türk savaş düzeninin diğer uluslara nazaran farklı olmasından bahsederken, Toner, her nedense eserinde bunu Araplara atfetmiştir. Bununla birlikte yine Toner'in eserinin orijinalinde şu ifadelere rastlamaktayız: "In fact, Anna's beloved and hard-pressed father, Alexius, had triggered the First Crusade by asking for help against the Arabs as they pushed to within striking distance of Constantinople itself." (Jerry Toner, *Homer's Turk*, s. 59.). Türkçe tercümesine baktığımızda, "...Araplar, Konstantinopolis'e bir atımlık mesafeye geldiklerinde onlara karşı yardım isteyerek Birinci Haçlı Seferi'ni tetiklemişti." (Jerry Toner, *Homeros'un Türkleri*, s. 61). Sonuç olarak Toner'in kullandığı bu ifadelerin hatalı olduğunu görmekteyiz, zira Bizans'ı Batı'dan yardım istemeye iten ve zor durumda bırakan esas unsurun Türkler olduğu genel ve yaygın bir bilgidir.

5 Aktaran Jerry Toner, *Homeros'un Türkleri*, s. 63 vd.

6 Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in partibus transmarinis gestarum, RHC Occ I*, Paris 1844, s. 1 vd.; İng. çev. E. A. Babcock - A. C. Krey, *A History of Deeds done Beyond the Sea, I-II*, Columbia University Press, New York 1943. Willermus'taki klasik etkisi için bk. Peter Edbury - J. G. Rowe, *William of Tyre, Historian of the Latin East*,

geçirdiklerini, zamanlarının çoğunu hamamlarda ve davetlerde harcadıklarını söylemekte ve Doğu'nun bu yaşam biçiminin Haçlıları yumuşattığını belirtmektedir. Bunun sebebini ise onların tamamen Doğulu yaşam şekline özenmesiyle açıklamaktadır.⁷ Aynı şekilde eski dönemlere döndüğümüzde, Büyük İskender'i anlatan Flavius Arrianos da eserinde, onun Pers kıyafetlerini benimsemesine vurgu yapmaktadır.⁸ Dolayısıyla Antik Dönem'den Orta Çağ'a uzanan bu anlayışı göstermesi bakımından bu örnekler oldukça önemlidir. Ayrıca yukarıda bahsedildiği üzere, Haçlı Seferleri döneminden kalan birtakım ifadeler ve Haçlı Seferleri, öncelikle Doğu ve İslâm hakkındaki olumsuz düşüncelerin⁹ daha da yaygınlaşmasında etkilidir.¹⁰

Doğuyla ilgili algıdan yola çıkarak, Türk ve Müslümanlara dair izlenimlerin de sıklıkla karşımıza çıktığı, özellikle Haçlı Seferleri'nde yer alan mücadeleye dair detayların pek çok Batılı Orta Çağ kaynağında yer aldığını da sıklıkla görmekteyiz. İslâm kaynaklarında ise Batı algısı çok ayrıntılı olarak karşımıza çıkmaz, zira bu seferlere karşı Müslümanların tepkisi ilk başlarda umursamazlık olmuş ve eserlerinde de bu konuya çok fazla yer vermemişlerdir.¹¹ Ancak Batılı kaynaklara baktığımızda, bu konunun oldukça ayrıntılı ele alındığı görülmektedir. Bu kaynaklar içerisinde incelediğimiz eserler, birinci elden kaynak olarak Orta Çağ'da yazılmışlar ve daha sonraki dönemlerde Avrupa'nın zihni algısı üzerinde etkili olmuşlardır. Ancak bunlara makalenin ilerleyen satırlarında değinilecektir. Dolayısıyla Avrupa'nın bu algısını anlama açısından, Orta Çağ'a geçmeden evvel, XVI. yüzyıl ve sonrasına da bir göz atmak gerekmektedir. Özellikle Türklere ve İslâm'a bakış açısını anlamak bakımından XVI. yüzyılda, Almanların felsefi ve dinî anlayışının oluşmasında etkili ve aynı zamanda Avrupa'nın görünümünü kalıcı bir şekilde belirleyen Martin Luther'in eserlerinde¹² bu olumsuz anlayış sürdürülmüştür. Buna ilaveten Luther ve Hegel, Avrupa'nın Türklere karşı zihinsel alt yapısının oluşmasında da etkili olmuşlardır. Martin Luther'in eserinde Türklere ilgili olarak, "Türkler Tanrı'nın kurbacı, Şeytan'ın uşağıdır", "Türkler, Hristiyanlığa son verecektir" gibi çok bilinen ve o dönemlerden günümüze dek uzanan savları olduğunu görmekteyiz.¹³ Burada öteki algısının aslında tek boyutlu ve değişime kapalı bir algı olmadığı, tam tersi değişken ve çok boyutlu bir algı olduğunu anlamaktayız. Bunun en

Cambridge University Press, Cambridge 1988, s. 32 vd.

7 Willermus Tyrensis, *RHC Occ I*, s. 1047; İng. çev. E. A. Babcock ve A. C. Krey, II, s. 434; Jerry Toner, *Homeros'un Türkleri*, s. 66-67.

8 Bk. Flavius Arrianos, *İskender'in Seferi*, çev. Furkan Akderin, Alfa Yayınları, İstanbul 2005, s. 314.

9 Bk. Albert Hourani, *Batı Düşüncesinde İslam*, çev. Celal A. Kanat, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2010; Richard W. Southern, *Orta Çağ Avrupasında İslam Algısı*, çev. Ahmet Aydoğan, 2. bs., Yöneliş Yayınları, İstanbul 2001; Norman Daniel, *Islam and the West*, Edinburgh University Press, Edinburgh 1966; John V. Tolan, *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*, Columbia University Press, New York 2002.

10 Jerry Toner, *Homeros'un Türkleri*, s. 9, 29-30, 54, 66, 68.

11 Carole Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Yayınları, İstanbul 2015, s. 49, 60.

12 Bunların içinde en bilindik olanı, *Wom Kriege wider den Türken (Türklere Karşı Savaş)*'dir. Bk. Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm*, I, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 680 n. 30. Bunun yanı sıra, Martin Luther'in Türkleri konu edinen başka yapıtları ve yazıları da vardır. Bunun için bk. Onur Bilge Kula, *age.*, s. 641 vd.

13 *Age.*, s. 22, 24, 25, 581 vd.

iyi örneği de yine Martin Luther'de görülmektedir. Martin Luther, papayı ve kiliseyi eleştirmek adına Türkler için oldukça olumlu ifadeler kullanmıştır. Tanrı'nın, işlenen günahlarından ötürü insanlara Türkleri gönderdiğine kesin bir şekilde inanmış gibi görünen Luther, bu fikirlerini değiştirmeye karar vermiş ve 1529'da da ölünceye kadar Türklerle ve Türklerin Tanrısı'na karşı savaşaacağını belirtmiştir. Bu cümleler Luther'in Türklerle karşı düşüncelerinin ne kadar değişken ve tutarsız olduğunun göstergesidir. Fakat bu tutarsızlığın bir sebebi vardı. 1529'daki Viyana Kuşatması bunda etkiliydi. Zira Hristiyanlığı İstanbul'daki sarayından tehdit eden Türk ile Viyana'nın kent kapıları önünde görünen silahlı Türkler aynı değildi. Dolayısıyla Türk'ün yakınlığı, Luther'i tutarlı bir tutarsızlığa itmekteydi.¹⁴

Buna ilaveten Luther'in kiliseye karşı bir çizgide olması, onun aynı zamanda Haçlı Seferleri'ne karşı bir zihniyette olmasını da gerektiriyordu. Birçok acıya neden olduğu için papa ve piskoposları suçlayan Luther'e göre, papalık Türklerle, dolayısıyla da giderek nüfuzunu arttıran İslâm'a karşı kılıç kalkanla savaşmak amacıyla Hristiyanları sefere çıkmaya davet etmiş ve bu yaklaşım, Hristiyanlığın özünü bağdaşmadığından, papalık günah işlemiştir.¹⁵

Bununla birlikte XVIII-XIX. yüzyılda yaşamış Hegel'in *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte (Tarih Felsefesi Üzerine Dersler)* adlı eserinde, onun Haçlı Seferleri'ne yaklaşımının bir yansımasını görmekteyiz. Hegel'de Haçlı Seferleri, Batı bir kez daha Doğu'ya karşı harekete geçti, tıpkı Yunanların Troia'ya karşı girişmiş oldukları seferlerindeki gibi sözleri ile kelimelere dökülür ve Hegel sözlerine şöyle devam eder: "...ama oraya giriş yolu inançsızların elindedir ve kutsal yerlerin ve İsa'nın mezarının kilisenin iyeliğinde olmaması Hristiyanlığa yakışmayan bir şeydir. Hristiyanlık bu duyguda birleşti; bu nedenle Haçlı Seferleri'ne giriştiler... Tek bir erekleri vardı-Kutsal Ülkeyi ele geçirmek"¹⁶. İşte bu anlayışıyla Hegel, Haçlı Seferleri düşüncesinin Hristiyanlık açısından tüm Avrupa'yı kapsayan bir olay olduğunu ileri sürmüştür. Bu cümleden hareketle bu düşüncenin Avrupa'nın ortak belleğinin biçimlenmesinde son derece etkili olduğu görülmektedir.¹⁷

Batı için Haçlı Seferleri, bir dünya olgusu, Batı'nın geçirdiği evrim, aydınlanmanın kapısı olarak ifade edilirken, Doğu tarafından, Batı'nın Doğu'ya ilk müdahalesi, prematüre emperyalizmin ilk örneği idi.¹⁸ Yukarıda Hegel'in ifade ettiği üzere, İsa'nın doğduğu kutsal yerler Hristiyanların elinde olmalıydı. Dolayısıyla Haçlı Seferleri, İslâm ve Doğu hakkında düşmanca düşüncelerin daha da yaygınlaşmasında önemli bir rol oynadı.¹⁹ Modern Çağ'ın başlangıcında

14 Özlem Kumrular, "16. yüzyılda Akdeniz'de "Türk" İmgisinin Yaratılması: Antipropagandaya Karşı Özdüşünüm", *Hayallerdeki Türk*, ed. Bozidar Jezernik, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 53-54. Ayrıca bu değişim, Luther'in bir Orta Çağ insanı olmasından da kaynaklanmaktaydı. Zira bir Orta Çağ insanı olarak Türklerle ilgili yazılarında İslâm'ın siyasi ve askeri iktidarına karşı tavrı almayı gerekli görmekteydi. Bk. Önder Canveren, "Martin Luther'in İslam ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmeleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, (2014), s. 158.

15 Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm*, I, s. 25.

16 G. W. F. Hegel, *Tarih Felsefesi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 2006, s. 288-289.

17 Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm*, I, s. 7.

18 Carole Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, s. 614, 616.

19 Kula, iki dünyanın ayrışmasının kökenlerini Haçlı Seferleri'ne dayandırmaktadır. Bk. Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, 2. bs., İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. XIX.

olumsuz Müslüman algısı iyice belirginleşmiş ve Haçlı Seferleri hakkında yazan Orta Çağ kronikçilerinin eserlerine yansımış olan anlatıları ve öyküleriyle iyice yerleşip yaygınlaşmıştı.²⁰ Bununla beraber Orta Çağ'daki bu Haçlı Seferleri, Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki ilişkilerin bozulmasında tek başına bir sebep oluşturmadı, ancak iki taraf için önemli ve ayırt edici bir unsur oldu.²¹ Böylece Haçlı Seferleri, zihniyet, özellikle Türk'e bakış açısından Avrupa'yı şekillendirme hususunda son derece etkili ve Türk imajı yönünden baktığımızda ise bu anlamda ciddi bir ön belirleyici oldu.

Haçlı Seferi zihniyetinin oluşumu, özellikle Yakındoğu'ya düzenlenen seferlerin ve sefere katılanların amacı, son derece karmaşık ve anlaşılması da bir o kadar güçtür. Dinin harekete geçirme unsuru olarak kullanıldığını, Avrupa'nın içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sebeplerin etkili olduğunu, papanın Hristiyanlığın tek hâkimi olma kaygısı güttüğünü, hadisenin gerçekleşmesine etki edenin Anadolu'yu yurt edinen Türkler olduğunu biliyoruz. Bununla beraber Avrupa'nın ortak kimliğinin oluşumunda Hristiyanlığın önemi yadsınamaz ve inkâr edilemez. Bu kimliğin oluşumu ve yukarıda ifade edildiği üzere, ortak hafızanın biçimlenmesinde etkili olan bu seferler, Orta Çağ'ı karakterize eden²² en önemli hadiselerdendir. Bu olayı irdelerken kullanmış olduğumuz kaynakları, özellikle Türklerle ilgili verdiği önemli bilgiler açısından tahlil etmek son derece gereklidir. Son olarak Orta Çağ'da etnik unsur algısının günümüzdeki gibi şekillenmediği ve anlaşılmadığı, eserleri yazanların Orta Çağ'da yaşayan insanlar olduğu unutulmamalıdır. Bununla birlikte eserlere ve onların Türk'e dair tasvirlerine geçmeden evvel, kaynakları yazanların "Batılı" ve "öteki" olması dolayısıyla ilk başta Türkler hakkında olumsuz bir imaj çizilecekmiş gibi bir beklenti içine girilse de aslında durum böyle değildir. Genel olarak bu üç esere baktığımızda, Türkler hakkında çizilen imajın beklenenin aksine, daha ziyade olumlu olduğu görülmektedir. Ayrıca Haçlı Seferleri sırasında 200 yıl boyunca ilişkilerin gidişatı, mütemediyen düşmanlık ve savaş şeklinde seyretmemiştir. Haçlılar ile Türk hükümdarları arasında²³ kimi zaman siyasî işbirliği yapıldığını, çoğu zaman da ticarî anlaşmalar imzalandığını görmekteyiz. Bu durum ne kadar çelişkili görünse de

20 Jerry Toner, *Homeros'un Türkleri*, s. 29-30.

21 Norman Housley, "The Crusades and Islam", *Medieval Encounters*, XIII, (2007), s. 189 vd.

22 İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından alınması da Avrupa'nın Türk'e karşı olumsuz bakış açısının oluşmasında ve artmasında önemli bir etken olarak görülmektedir. Dolayısıyla Batı'nın Osmanlılar ile ilgili "amansız barbar düşmanlar" söyleminin oluşmasında çok önemli bir an olarak karşımıza çıkmaktadır. Bk. Nancy Bisaha, *Doğu ile Batı'nın Yarattığı*, çev. Melek Dosay Gökdoğan, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012, s. 14. İstanbul'un fethi şüphesiz Avrupada büyük yankı yaratmış ve Osmanlının kabına sığamaması Batıda korku dalgaları yaymaya başlamıştır. Ancak Avrupa'nın doğal olarak "İstanbul'un düşüşü" olarak adlandırdığı bu fetih, Avrupa'nın her yerinde sanıldığı gibi aynı etkiyi uyandırmamıştır. Mesela, Kastilya Krallığı için İstanbul şehrinin el değiştirmesi hiç de deprem niteliğinde bir etki yaratmamış, ancak Avrupa'nın geneli, bu önemli gelişmeden çok etkilenmiştir. Bk. Özlem Kumrular, *Avrupada Türk Düşmanlığı'nın Kökeni Türk Korkusu*, 4. bs., Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 38.

23 1108 tarihinde Tankred-Rıdvan ve Çavlı-Baudouin du Bourg ittifakı gerçekleşmiştir. Türk hükümdar ve beyleri arasında vuku bulan savaşa, Haçlı Devletleri'nin hükümdarlarının birbirine düşman olarak, ayrı ayrı Müslüman saflarında çarpışmak suretiyle katıldıklarını görmekteyiz. Bu daha sonra defalarca görülen Müslüman-Türk-Haçlı işbirliğinin de en büyük örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ittifak neticesinde gerçekleşen savaş, çıkar çatışmasının en bariz örneklerinden biridir. Konuyla ilgili bk. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 119 vd., 125.

aslında Orta Çağ'da, "savaş bir meydan okuma olduğu kadar, aynı zamanda bir arabuluculuk, bir köprü, bir iletişim aracı"²⁴ olarak da görülmüştür.

Bu noktadan hareketle esas aldığımız üç kaynağın Türkle bakışını bu doğrultuda irdelemeye çalıştık ve bunu yaparken de bu üç eserde yer alan Türklerle ilgili kayıtları değil²⁵, sadece Türkler ile ilgili tasvirleri ele almaya çalıştık.

1. *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*'da Türk İmajı

Literatürde *Gesta Francorum*²⁶ yahut *Gesta* kısaltmasıyla bilinen bu kaynak, görünüşte basit ve bir o kadar da kısa anlatıma sahip olmasına rağmen, savaşa ait detayların görgü şahidi olarak anlatıcısı olması, eserin önemini inkâr edilemez derecede artırmaktadır. *Gesta Francorum*'un yazarı bilinmemektedir. Eserinde Güney İtalyalı Normanların lideri olan Bohemund'a "efendimiz" diye hitap etmesinden dolayı, onun ordusunda yer aldığı anlaşılmaktadır.²⁷ *Gesta*'nın yazarının kim olduğu, bir din adamı mı, yoksa ordu içinde herhangi bir mevkide biri mi olduğu meselesi hâlâ tartışılan bir konu olmasına rağmen, onun savaşan sınıfa mensup olduğu fikri ağır basmaktadır.²⁸

Kaynağın, bize Türklerle ilgili değerli bilgiler verdiğini görmekteyiz. *Gesta Francorum*'da ilk olarak Türk kelimesinin geçtiği hadise, Birinci Haçlı Seferi ordusu gelmeden önce yola koyulan Pierre'in ordusuna, Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos tarafından verilen tarihi uyarıda karşımıza çıkmaktadır: "Büyük Hristiyan ordusu gelene kadar Aziz George Kolu'nu"²⁹

24 Thierry Hentesh, *Hayali Doğu*, s. 66.

25 Bu kayıtlar, Haçlı kaynaklarının hemen hemen tamamını işgal etmektedir.

26 *Gesta* hakkında bkz. Jay Rubenstein, "What is the *Gesta Francorum*, and Who Was Peter Tudebode?", *Revue Mabillon*, XVI, (2005), s. 179-204; Conor Kostick, "A Further Discussion on the Authorship of the *Gesta Francorum*", *Reading Medieval Studies*, , XXXV, (2009), s. 1-14; Samu Niskanen, "The Origins of the *Gesta Francorum* and Two Related Texts: Their Textual and Literary Character", *Sacris Erudiri*, LI, (2012), s. 287-316.

27 John France, "Gesta Francorum", *The Crusades An Encyclopedia*, II, (2006), s. 529-530; Beata Spieralska, "Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum (Deeds of the Franks and other Jerusalem Pilgrims)", *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, I, (2010), s. 697.

28 Conor Kostick, "A Further Discussion on the Authorship of the *Gesta Francorum*", s. 1 vd.

29 *Gesta*'yı Latince'den çeviren Rosalind Hill, "Brachium Sancti Georgii" tabirini "Hellespont" olarak İngilizceye tercüme etmiştir. "Hellespont" tabiriyle Çanakkale Boğazı kastedilmektedir. Ancak Haçlılar, İstanbul Boğazı'ndan geçiş yapmıştır. Bu karışıklık, Çanakkale Boğazı'nın çeşitli isimlerle anılmasından kaynaklanmış olabilir. Zira boğaz, tarihin çeşitli dönemlerinde farklı adlarla anılmıştır. İlk Çağlar'da bu boğaz, "Hellespontus" adıyla biliniyordu. Bazı yazarlar, bu adı Çanakkale Boğazı ile bu boğazı çevreleyen denizlerin boğaza yakın olan kısımları için de kullanmışlardır. Fakat Herodotos, Batlamyus ve Strabon gibi tanınmış İlk Çağ yazarları, "Hellespontus" adını sadece Çanakkale Boğazı için kullanmışlardır. Orta Çağ'da ise bazı İtalyan deniz haritalarında "Bucca Romania" veya "Stretto Della Romana" adları kullanılmıştır ki, her iki isim de "Anadolu Boğazı" anlamına gelmektedir. Bu esnada "Avido" veya "Aveo Boğazı" adına da rastlanmaktadır. Bu isim ise günümüzde Nağara Burnu adı verilen yerdeki ünlü İlk Çağ şehri Abydos'tan gelir. Haçlı Seferleri sırasında Batılılar, "Sanctus Georgius (St. George) Boğazı" tabirini kullanmışlar, ancak çok defa bu tabirle iki boğaz birbirine karıştırılmış, hatta Marmara Denizi de iki boğazla birlikte bu isimle anılmıştır. Bk. Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı", *DİA*, VIII, (1993), s. 200.

geçmeyin; çünkü Türklere karşı savaşacak kadar fazla sayıda değilsiniz”³⁰ ifadeleri göze çarpmaktadır. Buna ilaveten genel olarak Türklere *Turci*³¹ diye bahsedildiği görülmektedir.

Türklerin savaş sanatını icra etme konusundaki yeteneklerine değinildiği cümleler, *Gesta*’da geniş yer bulmaktadır:

Ne kadar tecrübeli ve eğitilmiş olursa olsun hangi adam, Arapları, Sarazenleri, Ermenileri, Süryanileri ve Grekleri, oklarıyla tehdit ettiği gibi, Franklara da korku salacağını sanan Türklerin yiğitliği ve askerî bilgeliğini tasvir etmeye cesaret edebilirdi. Ve lütfen Tanrım onların adamları hiçbir zaman bizimkiler kadar güçlü olmasın sözleriyle satırlara dökülmektedir. Yine *Gesta*’ya göre, onlar (Türkler) Franklarla aynı soydan geldiklerini^[32] ve Franklar ile kendileri dışındaki hiç kimsenin doğuştan asker olmadığını söylüyorlardı. Bu doğrudur ve hiç kimse buna engel olamaz. Keşke onlar, İsa’nın itikadına ve kutsal Hristiyan âlemine dayanmış olsalardı. Üçlü bir Tanrı inancını, Teslis akidesini kabul etme isteğinde olsalardı. Hakkıyla ve sadakatle acı çekmiş Tanrı’nın oğlunun, bakire bir anneden doğduğuna, ıstırap çektiğine, yeniden dirildiğine, havarilerinin gözünde cennete yükseldiğine ve onlara kutsal ruhun tesellisini gönderdiğine ve cennette ve yeryüzünde hüküm sürdüğüne, iyi niyetle ve bağlılıkla inansalardı. İşte (o zaman) onlardan daha güçlü, daha cesur ve daha ustaca savaşanları bulamazdınız.³³

Bunun yanı sıra, “İnançsız Türkler”³⁴, “Tanrı’nın ve kutsal Hristiyan âleminin düşmanı olan

30 “Nolite transmeare Brachium, donec veniat maxima Christianorum virtus; quoniam vos tanti non estis, ut cum Turcis praeliari valetis.” *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*, RHC Occ III, Paris 1866, s. 121; İng. çev. Rosalind Hill, *The Deeds of the Franks and Other Pilgrims to Jerusalem*, Oxford University Press, Oxford 1962, s. 3.

31 *Gesta Francorum*, RHC Occ III, s. 121; İng. çev. s. 3.

32 Haçlı kaynağında, Türkler ve Frankların aynı soydan geldiği bilgisi ve Troialılarla alakası, Haçlı Seferleri’nden çok önceye, Post-Klasik dönemin ilk başlarına, VII. yüzyıla ait Fredegarius’un *Kronik*’ine dayanmaktadır. Türkler ve Frankların aynı soydan olduğu ve Troialılardan geldiği efsanesi sonraları kabul görmemiştir. Konuyla ilgili olarak bk. Fredegarius, *Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici Libri IV. cum Continuationibus*, MGH, *Scriptorum Rerum Merovingicarum*, II, Hannoverae 1888, s. 46 vd.; Thomas J. Macmaster, “The Origin of Origins: Trojans, Turks and the Birth of the Myth of Trojan Origins in the Medieval World”, *Atlantide*, 2, (2014), s. 1-12; Denys Hay, *Europe: The Emergence of an Idea*, 2. bs., Edinburgh University Press, Edinburgh 1968, s. 48; Alan V. Murray, “William of Tyre and the Origin of the Turks: Observations on Possible Sources of the *Gesta orientalum principum*”, *Dei Gesta per Francos. Crusade Studies in Honour of Jean Richard*, ed. M. Balard – B. Z. Kedar – J. Riley-Smith, Routledge, Aldershot 2001, s. 223.

33 “Quis unquam tam sapiens aut doctus audebit describere prudentiam, militiam et fortitudinem Turcorum? Qui putabant terrere gentem Francorum minis suarum sagittarum, sicut terruerunt Arabes, Sarracenos et Hermenios, Suranos et Græcos? Sed, si Deo placet, nunquam tantum valebunt quantum nostri. Verumtamen dicunt se esse de Francorum generatione, et quia nullus homo naturaliter debet esse miles nisi Franci et illi. Veritatem dicam, quam nemo prohibere potest. Certe si in fide Christi et Christianitate sancta semper firmi fuissent, et unum Dominum in Trinitate confiteri voluissent, Deique Filium natum de Virgine, passum, et resurrexisse a mortuis, et in cælum ascendisse suis cernentibus discipulis, consolationemque Sancti Spiritus perfecte misisse, et eum in cælo et in terra regnantem, recta mente et fide credidissent, ipsis potentiores, vel fortiores vel bellorum ingeniosissimos nullus invenire potuisset.” *Gesta Francorum*, RHC Occ III, s. 129; İng. çev. s. 21. Bu ifadeler, öteki olarak addedileni olumlamanın en iyi örneğidir.

34 “increduli Turci”, *Gesta Francorum*, RHC Occ III, s. 129; İng. çev. s. 20.

Türkler”³⁵, “en vicdansız, en zararlı”³⁶ Türkler”³⁷, “en kötü”³⁸ Türkler”³⁹ şeklinde Türkler ile ilgili bazı olumsuz tabirler ve düşmanca sıfatlar da eserde yer almaktadır.

2. Raimundus Aguilers’in *Historia Francorum qui Ceperunt Iherusalem*’inde Türk İmajı

Birinci Haçlı Seferi ile ilgili bir diğer önemli kaynak, Raimundus’un eseridir. Yazarın yaşamı hakkında çok fazla bilgi yoktur. Çalışmasını Balazunlu bir şövalye olan Pons ile yazdığını belirtmektedir. Haçlı liderlerinden Raymond de St. Gilles’in komutasında, Toulouse’dan yola koyulan Haçlıların faaliyetlerini Dalmaçya’dan başlayarak son derece edebî bir üslup ile kaleme almıştır.⁴⁰ Diğer iki kaynağa nazaran, İncil ile ilgili alıntılara fazlaca yer ayırmış ve özellikle Haçlıların *Vision*’ları hakkında tafsilatlı bilgiler vermiştir. Raimundus’ta Türklerle ilgili çeşitli ifadeler yer almaktadır. Eserde ilk olarak Türk kelimesinin geçtiği yere gelince, bunun hemen ilk sayfalarda olduğu görülmektedir.

Haçlılar, Anadolu’ya gelmeden önce, Raimundus’un “Sclovania” şeklinde tabir ettiği Dalmaçya topraklarından Bizans’a ait olan Draç’a girmişlerdir.⁴¹ Bu sırada Haçlılar, muhtemelen Dalmaçya topraklarında iken “önde, arkada, sağda, solda Türkler, Kumanlar, Uzlar ve Tanaces[⁴²],

35 “Turci, inimici Dei et sanctæ Christianitatis”, *Gesta Francorum, RHC Occ III*, s. 129; İng. çev. s. 22.

36 İngilizce tercümesi “abominable” yani “berbat, felaket, iğrenç”; Latincesi “iniquissimus” yani “en vicdansız, en zararlı”.

37 “iniquissimi Turci”, *Gesta Francorum, RHC Occ III*, s. 130; İng. çev. s. 22.

38 İngilizce tercümesi “brute” yani “canavar, vahşi, zalim”; Latincesi “pessimus” yani “en kötü”.

39 “pessimi Turci”, *Gesta Francorum, RHC Occ III*, s. 136; İng. çev. s. 35.

40 Raimundus ile ilgili olarak bk. Birsel Küçüksipahioğlu, “Birinci Haçlı Seferi’nin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers”, *TD*, 41, (2005), s. 17-18. Ayrıca şunlara da bk. Susan B. Edgington, “Raymond of Aguilers”, *The Crusades An Encyclopedia*, IV, (2006), s. 1009; Carol Sweetenham, “Raymond of Aguilers”, *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, II, (2010), s. 1260.

41 Raimundus Aguilers, *Historia Francorum Qui ceperunt Jerusalem RHC Occ III*, Paris 1866, s. 235-236; İng. çev. J. H. Hill – L. L. Hill, *Raymond d’Aguilers*, American Philosophical Society, Philadelphia 1968, s. 16-18; Birsel Küçüksipahioğlu, “Birinci Haçlı Seferi’nin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers”, s. 18-19.

42 Eserin İngilizce çevirisinde “tenacious peoples”, yani “güçlü halklar” şeklinde ifade edilmiştir (Raimundus Aguilers, *RHC Occ III*, s. 236; İng. çev. J. H. Hill – L. L. Hill, s. 19 ve n. 24.). Bu çevirinin doğru olmadığı kanaatindeyiz, zira bu ifade Latince metinde büyük harfle belirtilmiş özel bir isimdir. Benzer ifadelere Petrus Tudebodus’da da rastlamaktayız. “Interim dum hæc recitarentur, Turci et Pincinati, et Comani, et Sclavani, Usi, et Athenasi, erant insidiantes illos undique videlicet in qua parte eos lædere potuissent.” Burada “Tanaces/Tenaces” yerine “Athenasi” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Eseri İngilizceye tercüme edenler tarafından bu ifade, dipnot 42’de “fierce people (acımasız halk)” olarak çevrilmiştir (*Historia de Hieerosolymitano Itinere, RHC Occ III*, Paris 1866, s. 19; İng. çev. J. H – L. L. Hill, *Peter Tudebode*, American Philosophical Society, Philadelphia 1974, s. 27.). İki Latin kaynağında yer alan “Tanaces” ve “Athenasi” ifadelerinin şu makalede bir arada geçtiğini görmekteyiz: Aleksandr Nikolov, “Voyenizirani tsigani v predelite na katepanata B’lgariya v kraya na XI v.”, *Sb. Srednekovkovniyat b’lgarin i “drugite”*, S., 2013 g., s. 181, 183. Nikolov, Raimundus’taki “Tanaces” isminin neyi belirttiği konusunun net olmadığını, ancak Tudebodus’un “Athenasi” ifadesi ile bu hususa açıklık getirdiğini belirtir. Ayrıca “Athenasi” ismi ile “Athinganoi”nin birbirine benzerliğinden bahseder. “Athinganoi”nin ise Doğu Hristiyanlığına ait bir mezhep olduğu görülmektedir. Bu konuyla ilgili bilginin, Theophanes’in eserinde yer aldığı da bilinmektedir. Bk. Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, İng. çev. Cyril Mango – Roger Scott, Clarendon Press, Oxford 1997, s. 671 vd.; Joshua Starr, “An Eastern Christian Sect: The Athinganoi”, *Harvard Theological Review*, XXIX/2, (1936), s. 93 vd. Ayrıca bunun “dokunulmazlar” anlamına gelmekte olduğu da ifade edilmiştir. Bk. Steven B. Bowman, “Athinganoi”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, New York 1991, s. 223.

Peçenek ve Bulgarların Haçlıları pusuda bekledikleri⁴³ ifadelerini kullanmak suretiyle kaynağın Türklerden bahsetmiş olduğu görülmektedir.

Genel olarak Türklere eserinde yer verirken kullandığı ifadelerle bakacak olursak, Türkler, yani *Turci*⁴⁴ tabirinin sıklıkla kaynaktan geçtiğini, yine onların savaş sırasındaki “çeviklik ve atiklikleri”nin vurgulandığını görmekteyiz. Örneğin, “Türkler dağılıp bozguna uğramalarına rağmen, hafif silahlarından ve çok hızlı atlara sahip olmalarından^[45] dolayı çabucak toparlandılar⁴⁶ şeklinde ifadeler de eserin satırlarında yer bulmaktadır. Bunun yanı sıra savaşta kullandıkları metotlar ve savaşçılık yetenekleri ile ilgili cümleler yer almakta ve “belli bir mesafeden, tepeden ok yağdırma yeteneklerine⁴⁷ vurgu yapılmaktadır.⁴⁸ Yine bu konu ile ilgili başka bir örnek verecek olursak, “Türkler, mızraklar ve kılıçlarla savaşa iştirak etmemekte^[49], fakat belirli bir mesafeden oklar vasıtasıyla savaşmaktaydılar⁵⁰ gibi özellikle onların okçuluk hususundaki maharetlerine değinilmektedir.

Aynı zamanda bu “Athinganoi” kavramının Çingenele işaret ettiği yönünde görüşler de mevcuttur. Konuyla ilgili olarak bk. Peter Charanis, “Ethnic Changes in the Byzantine Empire in the Seventh Century”, *Dumbarton Oaks Papers*, XIII, (1959), s. 27; Peter Charanis, “The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire”, *Comparative Studies in Society and History*, III/2, (1961), s. 145; George C. Soulis, “The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages”, *Dumbarton Oaks Papers*, XV, (1961), s. 146 vd.; D. S. Barrett, “Herodotus’ Sigynnai (5. 9) and Gipsies”, *Greece & Rome*, XXVI/1, (1979), s. 58. Bunlardan başka Bizans tarafından sapkın, heretik bir mezhep olduğu da ifade edilmektedir. Bk. Peter Charanis, “Cultural Diversity and the Breakdown of Byzantine Power in Asia Minor”, *Dumbarton Oaks Papers*, XXIX, (1975), s. 13 vd. Bizans Dönemi’nde, Frigya bölgesindeki heretiklerin içinde Ortodoks hiyerarşisini reddeden ve “semi-Judaizing” kavramıyla ifade edilen Athinganoi de geçmektedir. Bk. Nina G. Garsoian, “Byzantine Heresy, A Reinterpretation”, *Dumbarton Oaks Papers*, XXV, (1971), s. 93, 96; Paul J. Alexander, “Religious Persecution and Resistance in the Byzantine Empire of the Eighth and Ninth Centuries: Methods and Justifications”, *Speculum*, LII/2, (1977), s. 239, 245. Bununla birlikte “Tanaces” ile ilgili bir başka görüş Mikhael Attaleiates’te, Malazgirt savaşı sırasında, Peçenek ve Uzlardan oluşan birliğin başında bulunan İskit’in adı, “Tanès” olarak geçmektedir ve dolayısıyla Tanaces’in Peçenekleri ifade ettiği, Peçeneklerden bir aileyi ya da güçlü Peçenekleri ifade etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 162. Ayrıca August C. Krey, *The First Crusade: The Accounts of Eye-Witnesses and Participants* (Merchantville 2012, s. 65 ve dipnot 26) adlı eserinde de bu konuya değinmektedir. Krey, eserinin dipnotunda, Tanaces’in tam olarak tanımlanamadığı, ancak Patzinak kelimesinin bozulmuş hali olabileceğini ifade eder. Sonuç olarak, Tanaces’in etnik unsur olarak kimi ya da kimleri ifade ettiği hususunda elimizde kesin bir bilgi mevcut değildir. Ancak bunun, Bizans ordusunda görevli bir topluluğa işaret ettiği anlaşılmaktadır.

43 “Nam ante et retro, dextrorsum et sinistrorsum, Turci et Comani, Husi et Tanaces, Pincenati et Bulgari, nobis insidiabantur.” Raimundus Aguilers, *RHC Occ III*, s. 236; İng. çev. J. H. Hill – L. L. Hill, s. 19.

44 Raimundus Aguilers, *RHC Occ III*, s. 236; İng. çev. J. H. Hill – L. L. Hill, s. 19.

45 Latince “velocissimos equos”, İngilizceye “very agile on horse back” (at üstünde çok atik) diye tercüme edilmiştir.

46 “Turci autem licet frequenter fusi atque fugati, in bellum illico resurgebant, tunc quia velocissimos equos habebant, et expediti nec graves armis aliis quam sagittis.” Raimundus Aguilers, *RHC Occ III*, s. 243; İng. çev. J. H. Hill – L. L. Hill, s. 32.

47 İngilizce tercümesi: “They also liked to shower down arrows from their hill.”

48 “Et de monticulo facultatem sagittandi eminus prospiciebant.” Raimundus Aguilers, *RHC Occ III*, s. 243; İng. çev. J. H. Hill – L. L. Hill, s. 32.

49 İngilizce tercümesi: “because the Turks, unskilled in the use of lances and swords.”

50 “Quoniam Turci non lanceis vel gladiis bellum conferre parati, sed sagittis eminus.” Raimundus Aguilers, *RHC Occ III*, s. 243; İng. çev. J. H. Hill – L. L. Hill, s. 32-33.

Yine savaş hususundaki yetenekleri ile ilgili olarak Türklerin “yakın dövüşte kılıçlarını alışılmadık bir şekilde kullanarak güvenle kaçtıkları”⁵¹ bilgisi de karşımıza çıkmaktadır. Onların savaştaki davranışları ile alakalı olarak çeşitli ifadelere rastlamaktayız. Bu ifadelere örnek verecek olursak, “Türklerin, sayıca az olduklarında bile, düşmanın etrafını çevirmeye gayret ettikleri geleneksel bir savaş yöntemlerinin olduğu”⁵² belirtilmektedir.

3. Fulcherius Carnotensis’in *Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium* Adlı Eserinde Türk İmajı

Haçlı Seferleri hususunda diğerlerine nazaran daha ayrıntılı bilgiler bulduğumuz önemli bir kaynak *Gesta Francorum Iherusalem*’dir. Eserin yazarı Fulcherius, bir din adamıydı ve aynı zamanda Étienne de Blois’ın ordusunda, Kont Robert de Flandre ve Dük Robert de la Normandie ile Haçlı Seferleri’ne iştirak etmişti. Eserin, 1095 Clermont Konsili’nde yapılan çağrı ile başladığı ve 1127 yılında sona erdiği görülmektedir. Kaynakta, İncil’den yapılan alıntılar oldukça büyük bir yer kaplamaktadır. Yazar, Haçlı Seferleri sırasında Doğu’ya gelmiş ve burada kalmıştır. Eserinde anlattığı pek çok hadisenin şahidi olması açısından Fulcherius’un *Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium*’u son derece kıymetlidir.⁵³

Fulcherius Carnotensis’te ilk olarak Türk kelimesinin geçtiği hadiseye gelince, Clermont Konsili ile ilgili kısımda Türklerden bahsedildiğini görmekteyiz:

Papa, Romania’nın iç kısımlarının Türkler tarafından ele geçirildiğini ve Hristiyanların acımasızca sindirildiğini duyduğunda, büyük bir aşk ve takva ile harekete geçti; dağları aşarak Gaul’e gitti, Auvergne’de, Clarum Montem (Clermont) diye adlandırılan yerde, bir konsil tertip etti. Aralarında piskoposlar ve asalı rahipler olmak üzere, toplam 310 kişiden oluşan bu konsil, habercilerle her yana uygun bir şekilde duyuruldu.⁵⁴

ifadelerini kullanmak suretiyle Fulcherius eserinde Türklere değinmiştir.

51 “Turci vero, insoliti agere bellum gladiis, fugam pro refugio arripuerunt.” Raimundus Aguilers, *RHC Occ III*, s. 244; İng. çev. J. H. Hill – L. L. Hill, s. 34.

52 “Etenim id moris pugnandi apud Turcos est, ut, licet pauciores sint, tamen semper nitantur hostes cingere suos.” Raimundus Aguilers, *RHC Occ III*, s. 244; İng. çev. J. H. Hill – L. L. Hill, s. 34.

53 Fulcherius ile ilgili olarak bk. Ebru Altan, “Birinci Haçlı Seferinin Bir Görgü Tanığı: Fulcherius Carnotensis”, *TD*, 37, (2002), s. 45-49. Ayrıca şunlara da bk. Susan B. Edgington, “Fulcher of Chartres (d. c. 1127)”, *The Crusades An Encyclopedia*, II, (2006), s. 489-490; Beate Schuster, “Fulcher of Chartres”, *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, I, (2010), s. 652-653.

54 “Audiens etiam interiores Romaniae partes, a Turcis super Christianos occupatas, impetu feroci perniciose subdi, pietate compatiendi, dilectionisque Dei nutu permotus, montes transmeando in Gallias descendit, atque in Alvernia concilium legationibus competenter undique praemonitum, apud Clarum Montem, quae civitas sic vocatur, coadunari fecit, trecentis decem tam episcoporum quam abbatum assistentium cambutis deputatis.” Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium*, *RHC Occ III*, Paris 1866, s. 321; İng. çev. R. Ryan, *Fulcher of Chartres. A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127*, University of Tennessee Press, Knoxville 1969, s. 62.

Onların çok iyi okçu olduğuna dair çeşitli cümlelere eserde rastlamaktayız. Haçlıların İznik kuşatması sırasında, şehrin o sırada Türklerin elinde olduğu, Türklerin, “son derece yetenekli okçular” oldukları ifade edilmektedir.⁵⁵ Örneğin, “Türkler uluyorlar ve vahşice okları sağanak halinde yağdırıyorlardı.”⁵⁶, “Her yandan saldırıyorlar, kurt ve köpekler gibi uluyarak kılıçlarını bize, alay edercesine savuruyorlardı.”⁵⁷ şeklinde savaş esnasında Türklerin davranışlarına dair birtakım cümlelere de rastlanmaktadır.

Ayrıca savaşta kullandıkları taktiklerden ötürü, “kurnaz ve haris Türkler” gibi bazı nitelemeler de eserde yer almaktadır.⁵⁸ Yine bu hususta başka bir örnek verecek olursak, Türklerle mücadele sırasında “Yüce Tanrı, kutsal ve kıymetli haç sayesinde, kullarını rezil bir ırk olan Türklerin elinden kurtardı”⁵⁹ minvalinde birtakım olumsuz ifadelerin geçtiği satırlar da görmekteyiz.

Eserde Türklerin savaşta sergiledikleri çeşitli ilgi çekici taktikler ile ilgili olarak önemli bilgiler yer almaktadır. Buna göre, “savaş taktiği, donanım ve yapı gereği hiçbir zaman uzun süre tek bir yerde kalmamaları açısından Partlarla benzerlikleri” vurgulanmış, “düşünüleden daha hızlı bir şekilde karşılarındakine yüzlerini çevirerek, hemen sırtlarını döndükleri” ifade edilmiş, “aniden yenilmiş gibi yapıp kaçtıkları ve sonra tekrardan saldırdıkları” dile getirilmiştir.⁶⁰

Son olarak Haçlıların baş düşmanı Artuklu Belek Gazi'ye karşı son derece kin ve nefret dolu satırların yer aldığı bazı ifadeler eserde karşımıza çıkmaktadır: “Uzun süredir Hristiyanlığı ezen ve hor gören en kızgın ejderhanın (Belek) nefessiz kalması için Tanrı'ya dua ettiklerine”⁶¹ dair satırların yer aldığı da görülmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

İncelediğimiz üç Haçlı kaynağında Türklerle ilgili aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- 55 “Quam urbem Turci Orientales tunc possidebant, acres nimis, et arcubus sagittarii.” Fulcherius Carnotensis, *RHC Occ III*, s. 332; İng. çev. R. Ryan, s. 80. İngilizce tercümesi: “It was then in the possession of the Turks, a valiant race from the East skilled with the bow.”
- 56 “Turci autem ululatis concrepantes, et pluviam sagittarum vehementer emittentes.” Fulcherius Carnotensis, *RHC Occ III*, s. 335; İng. çev. R. Ryan, s. 85.
- 57 “Undique adversum nos vociferantes, et tanquam canes vel lupi ululantes, et enses suos vibrantes, conviciabantur nobis.” Fulcherius Carnotensis, *RHC Occ III*, s. 376; İng. çev. R. Ryan, s. 140.
- 58 “Turci versipelles et rapaces.” Fulcherius Carnotensis, *RHC Occ III*, s. 421; İng. çev. R. Ryan, s. 198.
- 59 “Deus omnipotens, per virtutem ejusdem sanctissimæ et pretiosissimæ Crucis, de manu nefandæ gentis potenter eripuit.” Fulcherius Carnotensis, *RHC Occ III*, s. 443; İng. çev. R. Ryan, s. 229.
- 60 “Sed, quia gens illa Parthica, in procinctu vel apparatu bellico moraliter nunquam in eodem statu permanentes (nunc enim visum, nunc dorsum obsistentibus opinione celerius vertunt, et præter spem simulate fugiunt, et recursu repentino impetunt), non se ad bellandum certo statu aptaverunt, sed congressum penitus vitaverunt, et taliter ceu victi abscesserunt.” Fulcherius Carnotensis, *RHC Occ III*, s. 448; İng. çev. R. Ryan, s. 236.
- 61 “Et laudavimus et benediximus omnes Dominum, quia suffocatus est ille draco sævissimus, qui Christianismum diu tribulaverat et pessunderat.” Fulcherius Carnotensis, *RHC Occ III*, s. 463; İng. çev. R. Ryan, s. 264.

Kaynaklarda Batılı yazarlar tarafından sıklıkla Türk korkusuna değinilmektedir. *Gesta*'nın anonim yazarı, Türk olmak ile Müslümanlığı bir tutan ifadeler⁶² yer verse de genel olarak eserlerde Türkler ile diğer unsurlar arasında fark gözetildiğini de çoğu kez görmekteyiz⁶³.

Gesta'da, "Pers sultanının ordusu"⁶⁴ şeklinde bir ifadenin geçtiği ve ayrıca Fulcherius'un Türklerden bahsederken, onları "Pers halkı"⁶⁵ diye ifade ettiğini de görmekteyiz. Bu durum, Selçukluların İran coğrafyası ile yoğun etkileşim halinde olması ile alakalı gözükmektedir. Bunun yanı sıra bu ifadelerin kullanımının arkasında yatan ve esas verilmek istenen mesaj, aslında Türk sultanı ve onun ordusunun komutanlarının sadece Anadolu topraklarında değil, aynı zamanda hâkimiyetlerinin Anadolu coğrafyası ötesinde de hissedilmesi ile alakalıdır.⁶⁶

Bu üç eserde net bir şekilde Türk ifadesine sıklıkla yer verilmektedir.⁶⁷ Bizans ordusunda ücretli asker olarak görev yapan, Hristiyan bir anneden ve Türk bir babadan doğan⁶⁸ Türkopoller⁶⁹, yine Bizans ordusunda bulunan Peçenekler, Kumanlar ve Uzlar da özellikle metinlerde yer almaktadır. Ayrıca bu üç kaynağın Türklere dair anlatımında, hepsinin Türklere eşit mesafede olduğunu söyleyemeyiz. Özellikle *Gesta*'nın anlatısının, diğer iki kaynağa nazaran daha sade olduğu anlaşılmaktadır. Diğer iki kaynağın anlatıcılarının din adamı olması, anlatımlarının *Gesta*'ya oranla daha edebî olması dolayısıyla, bu durum *Gesta*'yı onlardan farklı kılmaktadır.

Bununla birlikte metinlerde isimleri yer almasa da Haçlı kaynaklarında Türk diye bahsedilen unsurların, Haçlılarla mücadele edilen coğrafya, şart ve koşullar göz önünde bulundurulduğunda,

62 Pers sultanının ordusunun başkomutanı olan Kürboğa, beraberindeki adamlarıyla saldırgan bir şekilde onlara şöyle cevap verdi: "Biz sizin Tanrınız ve sizin Hristiyanlığınızı ne severiz ve ne de isteriz. Sizi de sizin Tanrınızı da Hristiyanlığı da reddederiz. Biz buraya geldik; çünkü isimlerini verdiğiniz bu lider ve komutanların kadınsı bir halktan aldığımız topraklar üzerinde hak iddia etmelerinden utanıyoruz. Cevabımızı bilmek ister misiniz? O zaman olabildiğince hızlı gidin ve liderlerinize söyleyin; eğer hepsi Türk olur, sizin diz çökerek ibadet ettiğiniz Tanrı'yı ve yasalarınızı reddederlerse biz, bu toprakları ve daha fazlasını, şehirleri ve kaleleri onlara veririz. Öyle ki sizden hiçbir kimse piyade kalmayacak, bizim olduğumuz gibi hepiniz cengâver olacaksınız. Ve onlara şöyle söyleyin ki biz, onları daima dostumuz olarak kabul edeceğiz. Yoksa onlar bilsinler ki hepsi öldürülecekler yahut esaretleri süresince bize ve çocuklarımıza hizmet etmek üzere prangalarla Horasan'a götürüleceklerdir." *Gesta Francorum, RHC Occ III*, s. 150; İng. çev. s. 67.

63 Michel Balivet, *Ortaçağda Türkler*, çev. Ela Güntekin, 2. bs., Alkım Yayınevi, İstanbul 2005, s. 61.

64 "Pers sultanının ordusunun başkomutanı olan Kürboğa", *Gesta Francorum, RHC Occ III*, s. 150; İng. çev. s. 67.

65 Fulcherius Carnotensis, *RHC Occ III*, s. 323; İng. çev. R. Ryan, s. 66.

66 Alexander D. Beihammer, "Christian Views of Islam in Early Seljuq Anatolia: Perceptions and Reactions", *Islam and Christianity in Medieval Anatolia*, ed. A. C. S. Peacock, Bruno de Nicola, Sara Nur Yıldız, Ashgate Publishing Company, Aldershot 2015, s. 70.

67 Bununla birlikte XVI. yüzyıldan önce İslâm ve Müslüman terimlerinin genellikle kullanılmadığı, daha çok Arap, Türk gibi etnik isimlerin kullanıldığı da görülmektedir: Jerry Toner, *Homeros'un Türkleri*, s. 28.

68 Bu tabir, Raimundus'ta net bir şekilde açıklanmıştır. Bk. Raimundus Aguilers, *RHC Occ III*, s. 246; İng. çev. J. H. Hill – L. L. Hill, s. 37.

69 *Türkopoller* (Türkoğlu), genel manasıyla XI. yüzyılın sonlarından itibaren Bizans ordusunda görev yapan Hristiyanlaşmış Türk paralı askerlerine verilen isimdir. Bu ismin, XI. yüzyılın sonlarından başlayarak, özellikle XIII. ve XIV. yüzyıllarda Bizans ve Doğulu Frank kuvvetlerinde paralı askerlik yapan Turan kökenli ve Müslüman iken Hristiyanlaşmış Türklere ve bunların Grek kadınlarla olan evliliklerinden doğan çocuklarından oluşmak suretiyle ortaya çıktığı bilinmektedir. Bk. Yusuf Ayönü, "Osmanlılardan Önce Rumeli'de Türkler (1305-1313)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/2, (2006), s. 21. Bizans ordusunda Türk varlığı için ayrıca şunlara bk. Yonca Anzerlioğlu, "Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı", *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 218-232; Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XXV, (2009), s. 53-69.

ağırlıklı olarak Selçuklular, Artuklular ve Danişmendliler olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁰ Kaynaklarda bunların tamamının Türk olarak belirtildiğini görmekteyiz. Bunun yanı sıra yine metinlerde Sultan I. Kılıç Arslan⁷¹, Artuklulardan Belek b. Behrâm, Dımaşk Atabegi Tuğtegin, Kürboğa ve Yağısıyan gibi çeşitli Türk hükümdar ve komutanlarının isimlerinin geçtiği de görülmektedir.

İncelenen üç kaynak içinde Türk adının en çok *Gesta Francorum*'da zikredildiği görülmektedir. Ayrıca Türk adı, en çok İznik ve Antakya olaylarının anlatıldığı sırada karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda örneklerini verdiğimiz bu üç kaynaktan yola çıkarak, Batılı yazarların Türk'e bakışının iki gruba ayrıldığı anlaşılmaktadır: Genel olarak Türkler hakkında az sayıda olumsuz ifadenin kullanıldığı cümlelerde onların düşman olarak ötekileştirildiği, fakat daha ziyade savaşçılık yeteneklerinin dile getirilerek övüldüğü görülmektedir.

Bu çalışmada zikredilen Haçlı kaynaklarında yer alan bilgiler ve çeşitli örnekler doğrultusunda, Türk-Haçlı mücadelesinde, Anadolu ve Yakındoğu'ya düzenlenmiş olan Haçlı Seferleri'nin her aşamasında, öneminin ne kadar büyük olduğunu gördüğümüz Türklerin, Haçlı Seferleri'nde oynadığı bu çok özgün rol, Haçlı Seferleri ile ilgilenen, günümüz Batılı ve Arap tarihçileri tarafından yeterince vurgulanmamış, değerlendirilmemiş⁷² ve hatta çoğu kez göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla Türkler ile ilgili bu bilgiler, Haçlılarla mücadelede Türklerin rolü ve önemini göstermesi açısından kanaatimizce son derece önemlidir.

70 Birol Gündoğdu, *The Meanings of the Terms used for the Muslims in the Accounts of the First and Third Crusades*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s. 70.

71 Adı, daha ziyade hatalı olarak "Süleyman" diye geçmektedir.

72 Michel Balivet, *Ortaçağda Türkler*, s. 7.

KAYNAKÇA

- Alexander, Paul J., "Religious Persecution and Resistance in the Byzantine Empire of the Eighth and Ninth Centuries: Methods and Justifications", *Speculum*, LII/2, (1977), s. 238-264.
- Altan, Ebru, "Birinci Haçlı Seferinin Bir Görgü Tanığı: Fulcherius Carnotensis", *Tarih Dergisi*, 37, (2002), s. 45-49.
- Anna Komnena, *Alexiad*, İng. çev. E. R. A. Sewter, *The Alexiad of the Princess Anna Komnena*, Penguin Books, London 2009; çev. Bilge Umar, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996.
- Anzerlioğlu, Yonca, "Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı", *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 218-232.
- Arlı, Alim, *Oryantalizm Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, 3. bs., Küre Yayınları, İstanbul 2014.
- Ayönü, Yusuf, "Osmanlılardan Önce Rumeli'de Türkler (1305-1313)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/2, (2006), s. 17-33.
- _____, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII.Yüzyıllar)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XXV, (2009), s. 53-69.
- Balivet, Michel, *Ortaçağ'da Türkler*, çev. Ela Güntekin, 2. bs., Michel Balivet, Ortaçağ'da Türkler, çev. Ela Güntekin, 2. bs., Alkım Yayınevi, İstanbul 2005.
- Barrett, D. S., "Herodotus' Sigynnai (5. 9) and Gipsies", *Greece & Rome*, XXVI/1, (1979), s. 58-60.
- Beihammer, Alexander D., "Christian Views of Islam in Early Seljuq Anatolia: Perceptions and Reactions", *Islam and Christianity in Medieval Anatolia*, ed. A. C. S. Peacock, Bruno de Nicola, Sara Nur Yıldız, Ashgate Publishing Company, Aldershot 2015, s. 51-76.
- Bisaha, Nancy, *Doğu ile Batı'nın Yaratılışı*, çev. Melek Dosay Gökdoğan, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.
- Bowman, Steven B., "Athinganoi", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, New York 1991, s. 223.
- Bulut, Yücel, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 5. bs., Küre Yayınları, İstanbul 2014.
- Canveren, Önder, "Martin Luther'in İslam ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmeleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, (2014), s. 151-164.
- Charanis, Peter, "Ethnic Changes in the Byzantine Empire in the Seventh Century", *Dumbarton Oaks Papers*, XIII, (1959), s. 23-44.
- _____, "The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire", *Comparative Studies in Society and History*, III/2, (1961), s. 140-154.
- _____, "Cultural Diversity and the Breakdown of Byzantine Power in Asia Minor", *Dumbarton Oaks Papers*, XXIX, (1975), s. 1-20.
- Çoruk, Ali Şükrü, "Oryantalizm Üzerine Notlar", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IX/2, (2007), s. 193-204.
- Daniel, Norman, *Islam and the West*, Edinburgh University Press, Edinburgh 1966.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- Edbury, Peter-J. G. Rowe, *William of Tyre, Historian of the Latin East*, Cambridge University Press, Cambridge 1988.
- Edgington, Susan B., "Fulcher of Chartres (d. c. 1127)", *The Crusades An Encyclopedia*, II, (2006), s. 489-490.
- _____, "Raymond of Aguilers", *The Crusades An Encyclopedia*, IV, (2006), s. 1009.
- Flavius Arrianos, *İskender'in Seferi*, çev. Furkan Akderin, Alfa Yayınları, İstanbul 2005.
- France, John, "Gesta Francorum", *The Crusades An Encyclopedia*, II, (2006), s. 529-530.

- Fredegarius Scholasticus, *Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV. cum Continuationibus*, MGH, *Scriptorum Rerum Merovingicarum*, II, Hannoverae 1888.
- Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium*, RHC Occ III, Paris 1866, s. 311-485; İng. çev. R. Ryan, *Fulcher of Chartres. A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127*, University of Tennessee Press, Knoxville 1969.
- Garsoïan, Nina G., "Byzantine Heresy, A Reinterpretation", *Dumbarton Oaks Papers*, XXV, (1971), s. 85-113. *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*, RHC Occ III, Paris 1866, s. 119-163; İng. çev. Rosalind Hill, *The Deeds of the Franks and Other Pilgrims to Jerusalem*, Oxford University Press, Oxford 1962.
- Guibertus Abbas Novigenti, *Gesta Dei per Francos*, RHC Occ IV, Paris 1879, s. 113-263; İng. çev. Robert Levine, *The Deeds of God through the Francos*, Boydell Press, Woodbridge 1997.
- Gündoğdu, Birol, *The Meanings of the Terms used for the Muslims in the Accounts of the First and Third Crusades*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.
- Hay, Denys, *Europe: The Emergence of an Idea*, 2. bs., Edinburgh University Press, Edinburgh 1968.
- Hegel, G. W. F., *Tarih Felsefesi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 2006.
- Hentsch, Thierry, *Hayali Doğu. Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, çev. Aysel Bora, 2. bs., Metis Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Hillenbrand, Carole, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Yayınları, İstanbul 2015.
- Homer, *İlyada*, çev. Azra Erhat – A. Kadir, 10. bs., Can Yayınları, İstanbul 1998.
- Hourani, Albert, *Batı Düşüncesinde İslam*, çev. Celal A. Kanat, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Housley, Norman, "The Crusades and Islam", *Medieval Encounters*, XIII, (2007), s. 189-208.
- Kostick, Conor, "A Further Discussion on the Authorship of the *Gesta Francorum*", *Reading Medieval Studies*, XXXV, (2009), s. 1-14.
- Krey, August C., *The First Crusade: The Accounts of Eye-Witnesses and Participants*, Merchantville 2012.
- Kula, Onur Bilge, *Batı Edebiyatında Oryantalizm I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, 2. bs., İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Kumrular, Özlem, *Avrupa'da Türk Düşmanlığı'nın Kökeni Türk Korkusu*, 4. bs., Doğan Kitap, İstanbul 2008.
- _____, "16. yüzyılda Akdenizde "Türk" İmgesinin Yaratılması: Antipropagandaya Karşı Özdüşünüm", *Hayallerdeki Türk*, ed. Božidar Jezernik, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 39-60.
- Küçükspahioğlu, Birsal, "Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers", *Tarih Dergisi*, 41, (2005), s. 17-24.
- Lewis, Bernard, "The Question of Orientalism", *The New York Review of Books*, XXIX/11 (1982), s. 49-56.
- Macmaster, Thomas J., "The Origin of Origins: Trojans, Turks and the Birth of the Myth of Trojan Origins in the Medieval World", *Atlantide*, 2, (2014), s. 1-12.
- Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- Murray, Alan V., "William of Tyre and the Origin of the Turks: Observations on Possible Sources of the *Gesta orientum principum*", *Dei Gesta per Francos. Crusade Studies in Honour of Jean Richard*, ed. M. Balard – B. Z. Kedar – J. Riley-Smith, Routledge, Aldershot 2001, s. 217-229.
- Nikolov, Aleksand'r, "Voyenizirani tsgani v predelite na katepanata B'lgariya v kraya na XI v.", *Sb. Srednovekovniyat b'lgarin i "drugite"*, S., 2013 g., s. 175-185.
- Niskanen, Samu, "The Origins of the *Gesta Francorum* and Two Related Texts: Their Textual and Literary Character", *Sacris Erudiri*, LI, (2012), s. 287-316.

- Petrus Tudebodus, *Historia de Hierosolymitano Itinere*, RHC Occ III, Paris 1866, s. 1-117; İng. çev. J. H – L. L. Hill, *Peter Tudebode*, American Philosophical Society, Philadelphia 1974.
- Raimundus Aguilers, *Historia Francorum Qui ceperunt Jerusalem*, RHC Occ III, Paris 1866, s. 231-309; İng. çev. J. H. Hill-L. L. Hill, *Raymond d'Aguilers*, American Philosophical Society, Philadelphia 1968.
- Rubenstein, Jay, "What is the *Gesta Francorum*, and Who Was Peter Tudebode?," *Revue Mabillon*, XVI, (2005), s. 179-204.
- Said, Edward W., *Kış Ruhü*, haz. ve çev., Tuncay Birkan, 2. bs., Metis Yayıncılık, İstanbul 2006.
- _____, *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Ülner, 8. bs., Metis Yayıncılık, İstanbul 2014.
- _____, *Yersiz Yurtsuz*, çev. Aylin Ülçer, 2. bs., Metis Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Schuster, Beate, "Fulcher of Chartres", *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, I, (2010), s. 652-653.
- Soulis, George C., "The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages", *Dumbarton Oaks Papers*, XV, (1961), s. 143-165.
- Southern, Richard W., *Orta Çağ Avrupasında İslam Algısı*, çev. Ahmet Aydoğan, 2. bs., Yöneliş Yayınları, İstanbul 2001.
- Spieralska, Beata, "Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum (Deeds of the Franks and other Jerusalem Pilgrims)", *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, I, (2010), s. 697.
- Starr, Joshua, "An Eastern Christian Sect: The Athinganoi", *Harvard Theological Review*, XXIX/2, (1936), s. 93-106.
- Sweetenham, Carol, "Raymond of Aguilers", *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, II, (2010), s. 1260.
- Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, İng. çev. Cyril Mango-Roger Scott, Clarendon Press, Oxford 1997.
- Tolan, John V., *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*, Columbia University Press, New York 2002.
- Toner, Jerry, *Homer's Turk*, Harvard University Press, Harvard 2013; çev. Mefkûre Bayatlı, *Homeros'un Türkleri*, Tarih & Kuram Yayınları, İstanbul 2015.
- Tuncel, Metin, "Çanakale Boğazı", *DİA*, VIII, (1993), s. 199-203.
- Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in partibus transmarinis gestarum*, RHC Occ I, Paris 1844, s. 1 vdd; İng. çev. E. A. Babcock ve A. C. Krey, *A History of Deeds done Beyond the Sea*, I-II, Columbia University Press, New York 1943.